

Ганна Соколова,

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002
annsokolova73@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0737-0322>

ВИКОНАВСЬКА НАДІЙНІСТЬ МУЗИКАНТА-ІНСТРУМЕНТАЛІСТА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано погляди науковців на феномен сценічно-виконавської надійності. Встановлені міждисциплінарні зв'язки означеного поняття в різних галузях наук; її схарактеризовано як інтегральну якість. Наголошено, що в межах психологічної науки вивчаються такі характеристики поняття «сценічна надійність», як безвідмовність, довговічність, збереженість, сталість, стійкість, перевіреність. Висвітлено, що сценічна надійність є сталою категорією у дослідженнях, яка притаманна дослідженням щодо підготовки спортсменів, акторів та інструменталістів-виконавців. Стверджується, що рівень сформованості та сталості сценічно-виконавської надійності залежить від психофізичних можливостей особистості, наявності особистісних якостей, глибини засвоєних педагогічних та спеціальних знань, умінь, навичок. Закріплення та вдосконалення здобутого музично-виконавського досвіду піаніста-концертанта під час сценічно-виконавської діяльності потребує подальшого вдосконалення піаніста-виконавця.

Ключові слова: виконавство, інтегральний, концертант, культура, міждисциплінарний, надійність, піаніст, сценічний.

Hanna Sokolova

**Performance Reliability of a Musician-Instrumentalist
in the Context of the Formation of Stage and Performing Culture**

The article analyses the views of scientists on the phenomenon of stage and performance reliability. Interdisciplinary connections of the specified concept in various branches of sciences are established; it is characterised as an integral quality.

It is emphasized that within the framework of psychological science such characteristics of the concept of stage reliability as faultlessness, durability, safety, stability, reliability are studied. It has been shown that stage reliability is a constant category in research that is inherent in research on the training of athletes, actors and instrumentalists. It is claimed that the level of formation and sustainability of stage and performance reliability depends on the psychophysical capabilities of the individual, the presence of personal qualities, the depth of acquired pedagogical and special knowledge, skills, abilities. Consolidation and improvement of the acquired musical-performing experience of the pianist-concertante during the stage-performing activity requires further improvement of the pianist-performer.

Key words: concertante, culture, integral, interdisciplinary, pianist, performance, reliability, stage.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022

© Соколова Г., 2022

Постановка проблеми. У зв'язку із підвищенням вимог щодо підготовки учнів до публічного виступу постає проблема удосконалення підготовки учнів дитячих музичних шкіл, мистецьких

музичних шкіл, шкіл естетичного виховання до сценічно-виконавської надійності учня-інструменталіста.

Виконавське інструментальне мистецтво посідає окреме місце у системі музичної освіти як

в Україні, так і світі. Мистецька освіта завжди мала специфічний характер, форми та методи навчання. Останнім часом досить затребуваним стає сольний інструментальний концертний виступ. В такому контексті сценічно-виконавська надійність має особливе значення у навчанні та вихованні учня-піаніста. Тому, виходячи із специфіки інструментального мистецтва, сценічно-виконавської надійності концертанта-інструменталіста та сценічного виконавства, процес підготовки учнів до надійного сценічного виступу має певні, цілком визначені особливості, однак вони недостатньо досліджувалися в науково-методичній літературі, особливо присвяченій учням-інструменталістам.

Мета статті. Уточнити зміст поняття «сценічно-виконавська надійність музиканта-інструменталіста» в інтердисциплінарному контексті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці-психологи (Мільман В., Небиліцин В., Нікіфоров Г., Плахтійко В., Поярко С., Худаков М. та ін.), філософи (Конфуцій, Сковорода Г., Пушкіна Г. та ін.), науковці медичного напрямку (Маркасян А., Талалаєва Т., Щелбанов В. та ін.) розглядали питання надійності на зламі різних наук. У виконавстві темою надійності займалися дослідники Цагареллі Ю., Юник Д., Юник Т., Котова Л.

Вивчення праць у галузі сценічного виконання виявило, що на рівні наукового предмета сценічно-виконавська надійність інструменталіста досліджується фрагментарно. Про неї згадують науковці з музичної психології та видатні викладачі гри на фортепіано у різних контекстах. Проте аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми, а також вивчення сценічного досвіду виконавців дають змогу дійти висновку про те, що невисвітленими залишилися питання специфіки термінів сценічно-виконавської надійності.

Методологія дослідження. У цьому дослідженні основу становлять філософсько-культурні положення щодо взаємозв'язку свідомості й діяльності, поєднання теорії та практики, навчання і виховання (Гузій Н., Побережна Г., Шульгіна В.); особистості як активного суб'єкта діяльності та розвитку (Додонов Б., Мисливченко А., Симонов П.); взаємозумовленість естетичних та культурологічних процесів і явищ у системі координат «композитор — виконавець — слухач» (Готсдінер О., Коган Г., Ципін Г. та ін.). Теоретичну основу вивчення надійності виконавців-інструменталістів складають наукові ідеї в галузі педагогіки, психології, фізіології та мистецтвознавства (Зязюн І., Козир А., Падалка Г. та ін.).

Виклад основного матеріалу. Надійність є міждисциплінарним та інтегральним поняттям. Проаналізувавши словники, довідники, енциклопедії можна дійти висновку про те, що надійність

включає в себе такі властивості, як безвідмовність, довговічність, збереженість, саморегуляція, сталість, стабільність, перевіреність, відповідальність, стійкість, точність, вірність тощо. Формування надійності — складний, тривалий та послідовний процес, який відбувається під впливом різних факторів: зовнішніх (сучасні досягнення педагогічної науки та розвиток освітньої практики, розвиток додаткової професійної освіти) і внутрішніх (значимі норми та цінності, особистісні якості й внутрішні потреби, особистий досвід методичної діяльності, зусилля в самоосвіті) [2].

Термін «надійність» вживається для «позначення тієї варіативної якості, від якої насамперед залежить стабільність і сталість робочих результатів особистості».

У тлумачних словниках «надійність» розглядається як спільнокореневе слово із «надією». На рівні етимології слово «надія» увібрало в себе значення та зміст позитивного рівня. Е. Форм пов'язав розуміння надії як психічний стан, що супроводжує життя та розвиток [6].

Медична енциклопедія розкриває термін «професійна надійність» через категорію працездатності: професійна надійність — це така властивість спеціаліста, що полягає у збереженні його усталеної працездатності за певних режимів і умов роботи. У такому визначенні, на нашу думку, акцент зроблено на внутрішні потенційні можливості фахівця та здатності людини її забезпечувати. У медицині надійність існує як біологічна. Вона підпорядковується законам онтогенезу [3]. Онтогенез розкривається такими поняттями, як розвиток, формування, становлення, навчання, виховання.

Виховання — це процес суспільних впливів, які здійснюють вплив на формування особистості. Одним із напрямів виховання є навчання.

Навчання — це організована суспільством діяльність в освітніх закладах з метою засвоєння учнями знань, умінь, навичок.

Розвиток та навчання тісно пов'язані між собою. Останнє включає в себе розвиток, від особливостей навчання залежить темп розвитку індивіда від нижчих до вищих щаблів розвитку особистості.

Надійність живих організмів може набуватись та розвиватись в онтогенезі, що є властивістю людини. Відбувається під час тренувань м'язової системи організму й витривалості рухових якостей, створення певних професійних стереотипів. Музичні, фізичні й танцювальні тренування, їхні якості, властивості треба набувати та розвивати з раннього дитинства.

У неврології надійність розглядається у сенсі сталих нейронних зв'язків. Ці поєднання можуть бути міцними й сталими, якщо навички постійно підтримуються та мають певний розвиток. Ця

властивість називається нейропластичністю. Ці зв'язки стають слабшими у тому разі, коли припиняється така розумова діяльність або її інтенсивність зменшується. Людина, яка навчається або навчалася музики, створює більш сталі та надійні нейронні зв'язки між обома півкулями головного мозку.

Якість цих нейронних зв'язків та якість отриманих навичок буде залежати від того, як нас оцінює і сприймає навколишнє середовище (батьки, друзі, вчителі, слухачі). Тобто надійність виконання, і музичного твору зокрема, залежить від нейропластичності.

Науковці-психологи (Мільман В., Небиліцин В., Нікіфоров Г., Плахтієнко В., Поярков С., Худаков М. та ін.) часто вживають термін «надійність» або «ненадійність». Дослідник у галузі психології К. Фірсов розглядав «психологічну надійність» як складну системну якість індивідів, формування якої зумовлюється специфікою трудової діяльності та індивідуальними особливостями останніх, що дає змогу ефективно й безвідмовно виконувати завдання протягом заданого часу в певних умовах [5]. Тому «надійність» стала об'єктом досліджень науковців-психологів. Це пов'язано з тим, що будь-які форми функціонування психіки не застраховані від помилок, похибок та недолугості. Саме той науковий факт про те, що психічна діяльність та її відображення може бути помилковим, ставить питання про надійність функціонування психіки.

Своєю чергою, В. Небиліцин стверджує, що надійність — це «сукупна професійна якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яка визначає категорію станів, а стан оцінюється тим, наскільки в певний час людина чи система управління відповідають вимогам, що до них висуваються» [4].

Емоційну стійкість доцільно розглядати як психологічні передумови формування індивідуальної стресостійкості, оскільки вона являє собою інтеграційне психічне явище, єдність емоцій, волі та інтелекту особи.

Під явищем стресостійкості розуміють психологічні властивості особистості, яка на підставі високого рівня емоційної стійкості забезпечує високий рівень протистояння різного роду психогенним ситуаціям і прямим стрес-факторам.

У психологічних дослідженнях термін «надійність» інтерпретується як інтегральна якість будь-якої системи (Небиліцин В., Нікіфоров Г., Плахтієнко В., Худаков М. та ін.), яка при певних умовах протягом певного часу дає змогу останній ефективно функціонувати.

Слід зазначити, що проблемі надійності приділено значну увагу в психології спорту. Загальна діяльність спортсмена близька до діяльності музиканта-виконавця на публічному виступі за наявності екстремальних умов й оцінкою

результату виступу. Вдалий публічний виступ музиканта може бути тоді, коли кількість безпомилкових репетиційних програвань було наближено до 100 %.

Професійна діяльність спортсмена та виконавця ускладнюється психологічними перевантаженнями, які зумовлені підвищеним рівнем відповідальності.

Психолог-дослідник В. Небиліцин трактує надійність людини у широкому розумінні цього поняття як «здатність до збереження необхідних якостей в умовах можливого ускладнення обстановки, збереженість, стійкість оптимальних робочих параметрів індивіда» [4].

В наукових працях з теорії та методики музичного навчання надійність розглядається в контексті публічного виступу і пов'язується із якістю підготовки (Алексєєв О., Баренбойм Л., Герсамія І., Цагареллі Ю., Ципін Г. та ін.).

Питання надійності в музично-виконавській діяльності було висвітлено в дослідженнях таких науковців: Алексєєв О., Барінбойм Л., Гінсбург Л., Коган Г., Котова Г., Левідов І., Маккіннон Л., Савшинський С., Юник Д., Юник Т. Технічну базу підготовки музикантів до публічних виступів розглядали Давидов М., Цагареллі Ю., Ципін Р.

Сценічний виступ є однією із закономірностей музично-виконавської діяльності. Вона передбачає мобілізацію зусиль виконавця, використання резервних можливостей концертанта, застосування музично-теоретичних знань, практичних умінь та навичок. Концертний виступ акумулює в собі виконавську надійність — якість музиканта-виконавця безпомилково, стійко та як найбільш точно виконувати музичний твір. Виконавська надійність прямо залежна від емоційної сфери особистості. У музичній дидактиці поняття «інформаційний стрес» є новим і майже зовсім не вивченим. Проте згадки про інформаційний стрес і його вплив на процес діяльності музиканта-виконавця простежується у літературних джерелах з теорії та методики навчання музики, де надійність у концертному або публічному виступі пов'язується із якістю підготовки до нього (Алексєєв О., Баренбойм Л., Левідов І., Цагареллі Ю., Ципін Г. та ін.). За переконанням цих авторів, на сцену слід виходити із «чистою» совістю, тобто із високим відсотком якісного засвоєння матеріалу. При цьому мусить бути велика впевненість у тому, що під час роботи над музичним твором усе почуто, продумано, подолано всі технічні труднощі.

У практичній діяльності музикантів-виконавців поняття «виконавська надійність» ототожнюється зі «сценічною витримкою». Зміст поняття «сценічна витримка» розглядається у поєднанні вербальних змістів лексем, що входять до його складу. Тлумачиться воно як успішне виконання

сценічних дій у стані збалансованої психологічної та фізичної готовності до втілення художньої інтерпретації музичного твору та досконале представлення її до слухацької аудиторії. На успішний розвиток сценічної витримки впливає досягнення емоційного взаємодія слухацької аудиторії та музиканта-виконавця або виконавського колективу, що надає останньому творчих сил, відчуття повної духовної та фізичної свободи для безперервного втілення художніх намірів. Це самовідчуття необхідно зберегти в емоційній пам'яті та намагатися щоразу викликати його під час гри. Найкраще в цьому допомагає захопленість музикою, що виконується, та проникнення до її глибинного змісту [1].

Про важливість «виконавської надійності» наголошує у своїх наукових доробках та дослідженнях Д. Юник. Науковець у своїх працях наголошує на значущості «виконавської надійності музикантів» [9].

У загальному розумінні сценічна надійність — це сукупність якостей, навичок та професійних надбань, які потрібні музиканту-виконавцю. Сценічність — це акторська категорія, яка поступово отримала розвиток та розгалуження і в інших галузях культури й мистецтва (у музикантів, артистів естради, сучасних співаків, акторів розмовного жанру та ін.). Сценічне перетворення — необхідна умова акторської діяльності. Воно передає та відтворює характер, зовнішній вигляд персонажа, якого зображують під час сценічного виступу (Станіславський К., Захава Б. Є., Попов А. та ін.). В актора під час виходу на сцену стається внутрішнє та зовнішнє перетворення, яке базується на художньому образі літературного героя. Таке саме внутрішнє перетворення відбувається і в музиканта під час сценічного або публічного виступу.

Уперше надійність музикантів-виконавців розглянув Ю. Цагареллі й увів науковий термін «надійність музиканта-виконавця в концертному виступі» в 1989 р. Дослідник визначає «надійність» як «властивість особистості, що забезпечує безпомилкове, впевнене і точне відтворення музичного матеріалу в звичайних і емоційних умовах» [7, 20]. Ю. Цагареллі підкреслює, що основу структури «надійності» складають самооцінка, самоконтроль, самокорекція, самонастройка, емоційна стійкість, стійкість уваги, стабільність, загальна професійна підготовка, готовність концертної програми [7]. У своїх дослідженнях значну роль у формуванні надійності музиканта-виконавця науковець відводить пам'яті та її різновидам. Він розподіляє пам'ять на довільну, недовільну, миттєву, короткочасну, довготривалу, відтворювальну, впізнавальну та згадувальну.

Дослідник Т. Котова розглядає надійність як емоційну стійкість, яка зосереджує в собі фізіологічний, психологічний,

психофізичний та соціально-психологічний фактори. Розглянувши ці та інші складові емоційної стійкості, їхні особливості та вплив на кінцевий результат, сформувалася думка про те, що надійність студентів-інструменталістів залежить від емоцій збудження, емоцій впевненості, оцінки результатів навчальної діяльності за допомогою емоцій, присутності позитивних чи негативних емоцій. Важливо формувати виконавську надійність студентів базуючись на основі добре засвоєної інформації, застосування в цьому процесі образно-асоціативного мислення. Активна рольова участь у корекції психічних станів виконавця при конкретному публічному виступі. Також необхідно враховувати темперамент людини [8]. Авторка зазначає, що наявність емоційного фактору при формуванні інструментально-виконавської надійності може бути як негативним, так і позитивним чинником.

Л. Котова у своїй праці сценічну надійність розглядає як емоційну стійкість. Тобто психологічну категорію, яка є надбаною навичкою, що набувається під час публічних виступів за допомогою досвіду. Негативний результат, який отримує виконавець, слід аналізувати та використовувати за допомогою емоційної стійкості як прояву волі:

- дограти до кінця музичний твір при будь-якому результаті, навіть негативному;
- емоційна самокорекція за допомогою вольового контролю;
- стабілізація оптимального робочого стану [9].

Емоційна стійкість поєднує в собі співдію різних психологічних факторів, які взаємодіють між собою, а саме підтримання, підсилення, послаблення, гальмування, пригнічення тощо. Емоційна стійкість вбирає в себе характерні для цієї особистості емоції. Стійкість залежить від ефективності протидії впливу стресових факторів. Емоції у цьому разі нівелюються вольовим компонентом.

Дослідник Л. Котова, спираючись на психологічні дослідження, розглядає емоційну стійкість виконавця як здатність свідомо керувати та корегувати свої емоції в стресових умовах, тобто під час концертного або публічного виступу. Уміння під час виступу відсторонювати негативні емоції, а також стимулювати та контролювати астенічні стани й таким чином забезпечувати та впливати на точність і надійність виконання музичного твору [8].

Отже, науковець Л. Котова наполягає на тому, що воля має бути одним із основних факторів емоційної стійкості, особливо у музикантів-інструменталістів. Під цим чинником слід уявляти здібність контролювати, стримувати вплив негативних емоцій, чим забезпечити надійне сценічне виконання під час публічного виступу [9].

Т. Юник у своїй статті розглядає запам'ятовування нотного тексту як один із компонентів надійного сценічного виступу піаніста. Основою запам'ятовування є короткострокова пам'ять. Так, довгострокова пам'ять спирається на короткочасну, яка, своєю чергою, має здатність упізнавати знайомі символи (тобто нотні знаки), диференціювати їх та запам'ятовувати. Із збільшенням символів чи із збільшенням незнайомого матеріалу цей процес уповільнюється та зменшується за обсягом. При цьому короткострокова пам'ять змушена виконувати функцію обробки та впорядкування. Перенесення інформації з короткострокової до довгострокової пам'яті за допомогою образного уявлення, що містить не тільки предметне поле, а й інформацію рухів. Тобто формується структура пам'яті (або нейронні зв'язки), яка є носієм знань, умінь, виконавських навичок музиканта-інструменталіста [8].

Сценічна надійність реалізується під час концертно-виконавської діяльності. Вона має у своєму сукупному доробку мистецьку ерудованість, фізичні, моральні та мистецькі традиції, наявність концертного досвіду як концертанта, що дає змогу інтерпретувати та виконувати зміст

музичних творів у процесі концертної музично-виконавської діяльності.

Сценічно-виконавська надійність є властивістю виконавця, яку він формує під час професійної підготовки та концертно-виконавської діяльності. Це є вищий рівень здобутих знань, умінь та навичок.

Висновки. Аналіз наукових робіт засвідчує, що рівень сформованості та сталості сценічно-виконавської надійності залежить від психофізичних можливостей особистості, наявності особистісних якостей, глибини засвоєних педагогічних та спеціальних знань, умінь, навичок. Закріплення та вдосконалення здобутого музично-виконавського досвіду піаніста-концертанта під час сценічно-виконавської діяльності потребує подальшого вдосконалення піаніста-виконавця.

Концертант зобов'язаний вміти аналізувати та контролювати свій психо-емоційний стан і сам виступ задля підвищення фактору сценічно-виконавської надійності під час публічного виступу.

У подальшому дослідженні необхідно визначити сутність та структуру поняття «сценічно-виконавська надійність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Д. Творчество музыканта-исполнителя. Москва: Музыка, 1991. 104 с.
2. Коваль А. С. Герменевтичне коло у формуванні методичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. № 2. С. 154.
3. Маркосян А. А. Физиология: учеб. для уч. мед. училищ. Москва: Медицина, 1971. 325 с.
4. Небылицин В. Д. К изучению надежности работы человека-оператора в автоматизированных системах. Москва, 1961.
5. Фирсов К. В. Психическая надёжность лётного состава: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03. Москва, 1996. 228 с.
6. Форм Э. Душа человека. Москва, 1964 (1990). 127 с.
7. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности: дис. ... д-ра психол. наук: 10.00.03. К., 1989. 425 с.
8. Юник Д. Г. Виконавська надійність як основа сценічної діяльності митців музичного мистецтва. *Наукова школа Г. М. Падалки: кол. моногр. під наук. ред. А. В. Козир*. Київ, 2011. 377 с.
9. Юник Д. Г. Завадостійкість майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської діяльності. *Рідна школа*. Київ: Освіта, 2012. Вип. 8/9. С. 52–56.

REFERENCES

1. Alekseev, A. D. (1991). *Tvorchestvo muzykanta-ispolnitelia* [Creativity of the Musician-Performer]. M.: Muzyka, 104 (in Russian).
2. Koval, A. S. (2017). *Hermenevtychne kolo u formuvanni metodychnoi kultury maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva* [Hermeneutic Circle in the Formation of Methodological Culture of the Future Teacher of Music Art]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi*, 2, K.: Borys Grinchenko Kyiv University, 154 (in Ukrainian).
3. Markosian, A. A. (1971). *Fiziologiya: uchebnik dlia uchashchikhsia med. uchilishch* [Physiology: A textbook for students of medical schools]. M.: Meditsina, 325 (in Russian).
4. Nebylitsin, V. D. (1961). *K izucheniiu nadezhnosti raboty cheloveka-operatora v avtomatizirovannykh sistemakh* [On the Study of the Reliability of the Work of a Human Operator in Automatic Systems]. Moscow (in Russian).

5. Firsov, K. V. (1996). Psikhicheskaiia nadiozhnost liotnogo sostava [Mental Reliability of the Flight Crew]. Diss. ... kand. psikh. nauk: 19. 00. 03. Moscow, 228 (in Russian).
6. Form, E. (1964 (1990)). Dusha cheloveka [The Soul of Man]. Moscow, 127 (in Russian).
7. Tsagarelli, Yu. A. (1989). Psihologiiia muzykalno-ispolnitelskoi deiatelnosti [Psychology of Musical Performance]. Diss. ... doktora psikh. nauk: 10.00.03, Sankt-Peterburg: Kompozitor, 425 (in Russian).
8. Yunyk, D. H. (2011). Vykonavska nadiinist yak osnova stsenichnoi diialnosti myttsiv muzychnoho mystetstva [Performance Reliability as the Basis of Stage Activity of Music Artists]. Naukova shkola H. M. Padalky. Kolektyvna monohrafiia pid nauk. red. A. V. Kozyr, K.: National Pedagogical Dragomanov University, 377 (in Ukrainian).
9. Yunyk, D. H. (2012) Zavadostiikist maibutnikh uchyteliv muzyky u protsesi instrumentalno-vykonavskoi diialnosti [Noise Immunity of Future Music Teachers in the Process of Instrumental Performance]. *Ridna shkola*, K.: Osvita, Vyp. 8/9, 52–56 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022 р.

Прийнято до друку 12.06.2022 р.

Кубгг.edu.ua